

# L'acompanyament a l'alumnat amb necessitats educatives especials a l'educació secundària

**Juan de Vicente Abad**

Catedràtic d'orientació educativa. Orientador de l'IES Miguel Catalán de Coslada

**Rebut:** 20.09.22 – **Acceptat:** 10.10.22

**DOI:** <https://doi.org/10.32093/ambits.vi57.50473>

## Resum

### **L'acompanyament a l'alumnat amb necessitats educatives especials a l'educació secundària**

Les nostres escoles s'enfronten al repte de ser instruments d'aprenentatge eficaços per a tot l'alumnat. Les escoles han de partir de la diversitat intrínseca a qualsevol grup humà per dissenyar polítiques i actuacions que responguin al principi d'equitat. Les propostes educatives han de comptar amb l'alumnat i donar resposta a les necessitats diferencials, perquè ensenyar és ajudar a aprendre a cada estudiant.

En aquest article ens centrem en quatre elements que confereixen qualitat als processos d'aprenentatge a l'escola i que són especialment útils per a l'alumnat amb necessitats educatives especials. Organitzar una escola tenint en compte aquests aspectes ens pot ajudar a fer passos valuosos cap a aquest horitzó d'equitat i inclusió. Els quatre elements que desgranem són els següents: la transició entre primària i secundària, la cura de la convivència escolar, l'acompanyament en els processos d'aprenentatge i l'orientació educativa. Intentem a l'article utilitzar el nivell de concreció necessari perquè pugui aportar idees i estratègies sobre com implementar cadascun d'aquests elements. Totes les propostes que apareixen a l'article responen a activitats i projectes ja desenvolupats a secundària i que han estat avaluats per l'alumnat, les famílies i el professorat de manera molt positiva.

**Paraules clau:** Equitat, inclusió, transició, convivència, tenir cura, orientació.

## Abstract

### **Support for students with special educational needs in secondary education**

Our schools face the challenge of being effective learning instruments for all their students. Schools must start from the intrinsic diversity of any human group to design policies and actions that respond to the principle of equity. The educational proposals must include the students and respond to their differential needs, because teaching is helping each student learn.

In this article we focus on four elements that confer quality to learning processes at school and that are especially useful for students with special educational needs. Organizing a school taking these aspects into account can help us take valuable steps towards that horizon of equity and inclusion. The four elements that we are going to break down are the following: the transition between primary and secondary school, the care of school coexistence, the accompaniment in the learning processes and the educational orientation. We try in the article to use the necessary level of specificity so that you can provide ideas and strategies on how to implement each of these elements. All the proposals that appear in the article respond to activities and projects already developed in secondary school and that have been evaluated very positively by students, families and teachers.

**Keywords:** Equity, inclusion, transition, coexistence, care, guidance.

## Presentació

El principal repte al que s'enfronten les nostres escoles a l'actualitat és ser instruments eficaços d'aprenentatge per a tot el seu alumnat. Una escola de qualitat és aquella capaç d'oferir moltes i valuoses oportunitats d'aprenentatge per als seus estudiants. Necessàriament una escola que busca atendre tot el seu alumnat ha de comprendre que tot el seu alumnat és divers, que els punts de partida i els ritmes d'aprenentatge difereixen en les persones i que aquestes diferències no han de ser un obstacle per a que aprenguin. Es tracta d'organitzar una escola sota el principi d'equitat en què la diversitat lluny de ser una limitació sigui una fortalesa.

Al llarg dels darrers anys el model d'atenció a la diversitat ha anat transformant-se. Des dels seus inicis en la LOGSE, s'ha passat des d'un enfocament centrat en la integració de l'alumnat amb necessitats educatives especials que dota de recursos especials per a atendre les seves necessitats al marge de les de la resta de l'alumnat, a un enfocament que amplia el concepte de diversitat a tot l'alumnat i que contempla el procés d'ensenyament com la capacitat per a ajudar a aprendre a tot l'alumnat.

Tot l' alumnat és divers i tot procés d' ensenyament és eficaç si aconsegueix ajustar l'ajut que cada estudiant requereix. Aquest nou enfocament centra gran part de la seva potència en la redefinició del context en què es produeix l'aprenentatge, quan el context general d'una escola és accessible emocionalment, cognitivament, quan es té en compte l'alumnat i les seves famílies i és possible participar en la presa de decisions, estem creant les condicions perquè tot l' alumnat pugui aprendre de forma eficaç.

A la LOMLOE l'equitat ocupa un lloc central i des d'aquí s'articula un currículum molt més vinculat al desenvolupament competencial, en el qual els continguts o sabers bàsics troben el seu sentit en la seva aplicabilitat per atendre els grans reptes als que s'enfronta la nostra societat. L'alumnat adquireix un paper més actiu en la presa de decisions del procés educatiu i treballa al voltant de situacions d'aprenentatge que connecten amb els seus interessos i amb la vida que els envolta. Es contempla la personalització de l' aprenentatge a través de Disseny Universal d' Aprenentatge que incorpora la motivació de cada estudiant, diverses formes de representació i d' acció i expressió.

El motor real de la transformació de les nostres escoles en espais més inclusius és la presència d'alumnat amb necessitats educatives especials, ja que la seva presència ens obliga a oferir respostes eficaces en tots els àmbits del seu aprenentatge. Cert és que la mera presència no transforma les escoles però és de justícia dir que moltes escoles s'han convertit en espais d'aprenentatge de molta qualitat perquè han après a donar resposta a tot el seu alumnat. La LOMLOE és sens dubte un magnífic marc legislatiu per donar força a totes les propostes que s'han realitzat als centres al llarg d'aquests anys i pensem que pot impulsar no només un aprenentatge de qualitat per a tot l'alumnat sinó una millor projecció laboral futura per a tots els seus estudiants inclosos els que plantegen necessitats especials.

En aquest article ens centrarem en quatre elements que confereixen qualitat als processos d'aprenentatge de l'ensenyament secundari i que són especialment útils per

l'alumnat amb necessitats educatives especials. Organitzar una escola tenint en compte aquests aspectes ens pot ajudar a fer passos valuosos cap a aquest horitzó d'inclusió. Els quatre elements als que ens referim són: la transició entre etapes, la cura de la convivència escolar, l'acompanyament en els processos d'aprenentatge i l'orientació educativa.

## La transició entre etapes

La transició entre etapes és un moment crític per a tot l'alumnat i les seves famílies i ho és de forma especial per a l'alumnat amb necessitats especials. El canvi de les persones adultes que han estat referents per a aquest alumnat durant la seva escolarització a primària, el canvi d'espais físics, el canvi del grup d'iguals i la major exigència acadèmica són barreres sobre les quals hem d'incidir per maximitzar les probabilitats d'èxit i disminuir el patiment en aquesta transició.

Alguns autors distingeixen en aquest procés quatre fases (Álvarez i Pareja, 2011):

- a) Pretransició. És el període previ al canvi que es produeix en el col·legi.
- b) Canvi. Consisteix en la incorporació al nou escenari educatiu.
- c) Assentament. És el període en què es van produint els ajustos a la nova situació.
- d) Adaptació. Període final en què es consumeix la transició.

El resultat del procés de transició ha de ser l'adaptació a un nou escenari amb espais, professorat i iguals diferents, amb exigències noves i amb necessitats diverses.

Tenir cura del procés de transició és oferir un acompanyament a les necessitats generals i específiques del nostre alumnat i les seves famílies. Els projectes que tenen cura de la transició entre etapes són indispensables per atendre el benestar de les comunitats educatives.

### **Pretransició.**

La primera etapa transcorre mentre l'alumnat de 6é de primària es troba en el seu col·legi. A partir de l'inici de l'any natural en què l'alumnat cursa 6è, tant ells i elles com les seves famílies comencen a tenir present la imminència del canvi. Els canvis són elements que els inquieten de forma especial i que requereixen temps i experiències de trobada amb el nou escenari i que han d'incidir sobre la millora en la capacitat d'adaptació i la flexibilitat de l'alumnat amb necessitats especials.

Treballar la transició des del centre de primària no només millorarà el procés de canvi a la secundària sinó que potenciarà habilitats socioemocionals en l'alumnat com poden ser l'autoconeixement o la gestió d'emocions. En aquesta fase de pretransició resulten especialment eficaces les següents intervencions.

#### ***Intervencions centrades en l'alumnat.***

##### ***Cercles de diàleg amb tota la classe.***

Un cercle de diàleg és una oportunitat per mantenir un diàleg participatiu entre un grup de persones. Visitar els centres educatius de primària on es troba escolaritzat l'alumnat que anirà

a l'institut al curs següent és la millor forma de parlar i escoltar sobre el procés de transició. L'alumnat de 6è en general i els que tenen necessitats educatives especials requereix de temps per parlar de la situació que viuran, de les seves pors, dels seus temors, de les seves il·lusions. Es tracta de donar-los veu perquè puguin expressar-se, conèixer-se i identificar les seves necessitats davant el canvi.

En aquest tipus de cercles s'afavoreix el coneixement mutu i es crea un ambient de seguretat en el qual es pugui expressar tothom, utilitzant el llenguatge i les formes d'expressió que més els ajudin a compartir emocions. Es realitzen amb el conjunt d'estudiants de cada aula, tot i que es poden dividir en un parell de grups si la classe és molt nombrosa.

Aquests cercles són especialment eficaços si són facilitats per estudiants de l'institut amb capacitat i entrenament previ. La seva proximitat en edat amb l'alumnat de 6è fa que tinguin molt recent el seu procés de transició i són models amb els quals es poden identificar de forma més exitosa. Per a aquest alumnat de l'institut a més és una oportunitat per a dinamitzar grups i desenvolupar competències socials i emocionals.

En el cercle se solen explorar les emocions que els evoca la possibilitat de canvi, els factors de protecció auto percebuts per l'alumnat davant d'un canvi en les seves vides, les qualitats personals que els poden ajudar, les necessitats que puguin tenir i els dubtes que necessiten ser aclarits.

#### *Trobada amb l'alumnat del centre.*

Facilitar la transició a la secundària passa per iniciar la creació de xarxes de suport en el nou centre. El final del curs en què estudien 6è de primària és un moment idoni perquè l'alumnat amb necessitats especials s'acosti al centre amb els seus familiars i siguin acollits per primera vegada, de forma prèvia a les vacances d'estiu. Aquesta acollida és realitzada per estudiants de l'institut que han dissenyat una trobada amb la finalitat que puguin tenir una primera experiència positiva d'aproximació al centre i als seus estudiants.

Aquesta trobada acostuma a tenir un caràcter lúdic perquè l'experiència sigui positiva i està molt centrat en les possibilitats de l'alumnat que arriba nou. Per a l'alumnat del centre suposa una gran oportunitat per a ajustar l'ajuda i l'acompanyament a estudiants que no coneixen o que a penes coneixen i desenvolupar les competències de facilitació de grups.

Es tracta de l'inici de la creació d'una xarxa de cura i suport que serà desenvolupat en tota la seva profunditat al llarg dels diferents cursos de l'ESO.

#### *Trobada amb l'espai del centre.*

L'accés i coneixement dels nous espais és una condició necessària per sentir comoditat en el nou centre. Coincidint amb la trobada amb l'alumnat de l'institut, l'alumnat de 6è de primària pot tenir un contacte inicial amb els nous espais per identificar edificis, sales, classes, patis, i la seva forma de moure's en cadascun d'ells.

La visita guiada participativa és una forma senzilla per iniciar el contacte amb el nou espai físic de l'institut. En la mesura que el centre utilitzi claus per facilitar la mobilitat i

l'accessibilitat cognitiva als diferents espais, es pot introduir de forma més eficaç la mobilitat autònoma. En aquesta primera fase però, es tracta d'una presa de contacte inicial.

### ***Intervencions centrades en les famílies.***

Les famílies de l'alumnat amb necessitats educatives especials formen part de la comunitat educativa i necessiten confiar en el centre de secundària per poder sentir-se còmodes i transmetre confiança a les seves filles i fills.

Per dissenyar un bon procés de transició, en aquesta fase necessitem fer un bon contacte entre les famílies amb necessitats i el professorat del centre de secundària. És un objectiu principal conèixer-se per generar un bon vincle i establir les bases del que ha de ser una bona comunicació i col·laboració. Són dues les activitats que millor funcionen en aquesta fase:

- *Cercle de diàleg amb totes les famílies d'alumnat amb necessitats educatives especials (acnee).* Es tracta d'un cercle en el qual, almenys en la seva part central, només estan presents persones adultes. Ens referim a les famílies de cada estudiant amb necessitats especials, normalment la mare, el pare o els avis depenent de la disponibilitat de cada família, els docents de referència que han acompanyat aquests estudiants durant la primària, habitualment són els docents de pedagogia terapèutica, familiars d'alumnat amb necessitats ja escolaritzat a l'institut, l'equip d'orientació del centre i algun representant de l'equip directiu.

Com tot cercle, l'objectiu és tenir una trobada i compartir diferents visions sobre l'alumnat i el procés que han viscut amb la seva escolarització a primària, així com el canvi que experimentaran en canviar d'etapa. Una trobada de persones de tan diversa procedència representa a la perfecció una comunitat educativa que s'interessa i busca solucions perquè tot el seu alumnat se senti còmode i pugui aprendre al centre.

En aquest cercle es parla fonamentalment de la seva experiència d'escolarització a la primària, tot i que el professorat del centre i les famílies de secundària que se sumen comparteixen també la seva experiència a l'institut. Aquesta experiència gira al voltant de les emocions associades al procés de canvi, les expectatives, necessitats i després és l'inici del procés de crear confiança mútua des d'una actitud d'escolta empàtica.

### ***Intervencions centrades en el professorat.***

#### *Trobada amb docents i especialistes al col·legi.*

Aquest tipus de trobada per traspasar informació és la versió més estesa del procés de pre-transició entre col·legis i instituts. Membres de l'equip directiu o d'orientació es desplacen als col·legis per recollir informació de tot l'alumnat que s'ha inscrit a l'institut i els passen informació relativa al seu rendiment acadèmic en les diferents matèries, les fortaleses i debilitats del seu entorn, amb especial atenció a les famílies i les característiques fonamentals de la seva socialització amb els iguals. Quan es tracta d'alumnat amb necessitats especials aquesta informació sol ser completada per les professores de pedagogia terapèutica/mestres d'educació especial o les orientadores de l'equip de primària o en el seu cas l'orientadora o orientador del col·legi.

Aquest procés sens dubte facilita el coneixement que des del centre poden tenir de cada estudiant i si funciona adequadament s'acostumen a registrar les necessitats a tenir en compte i estratègies per abordar amb èxit l'ensenyament d'aquest alumnat.

Una manera d'enriquir aquest procés de traspàs d'informació és mantenir una comunicació més fluida durant el curs, amb més moments de trobada entre un equip de docents de secundària amb el professorat o almenys amb les persones que realitzen la funció tutorial a 6è de primària. La possibilitat de comptar amb tres o quatre moments al llarg dels dos darrers trimestres del curs permet establir pautes de treball comunes per facilitar els processos d'aprenentatge, d'aquesta manera les bones pràctiques poden tenir continuïtat malgrat el canvi d'etapa.

### **Fase de canvi.**

La segona fase del procés de transició és el moment del canvi, ens referim als primers dies d'assistència a l'institut el mes de setembre. La mesura més exitosa d'aquesta fase és l'acollida de la comunitat educativa.

#### ***Mesures centrades en el professorat i el personal no docent.***

L'acollida ha de ser un procés que formi part de la cultura dels centres educatius. Les persones que primer arriben al centre el mes de setembre són el professorat i el personal no docent. Fer una bona acollida a tot el professorat i al personal no docent per part de tot el professorat ha d'establir les bases per crear un bon clima de treball però també ofereix un bon model de funcionament per acollir l'alumnat.

#### ***Cercle d'acollida.***

Un cercle d'acollida per a docents i personal no docent del centre pot ser facilitat per professorat amb una certa experiència en facilitació. L'objectiu d'aquest cercle es facilitar el coneixement mutu i generar una bona sensació d'inici de curs. Els claustres participatius en què més que donar informació es treballen objectius com aquest són una bona forma d'afavorir crear equips de docents que treballen per objectius comuns.

D'altra banda, es tracta de crear un bon model perquè després pugui ser reproduït pels mateixos docents amb tot l'alumnat que s'incorpori al centre uns dies més tard, amb les adaptacions que s'estimin pertinents.

#### ***Informació sobre el model de funcionament i l'alumnat amb necessitats d'atenció educativa.***

El professorat no només necessita informació sobre les necessitats especials que planteja cert alumnat així com sobre les experiències de treball reeixides, han de conèixer l'enfocament d'atenció a la diversitat del centre.

Una sessió formativa al claustre amb un document escrit en el qual s'expliquin les línies principals d'intervenció, així com les decisions organitzatives del centre per donar resposta a les necessitats de tot l'alumnat pot ser un bon punt de partida per situar als equips docents.



Partir d'un document de centre i debatre al seu voltant, permet posar sobre la taula les qüestions fonamentals d'atenció a la diversitat, trobar sentit a les mesures que s'implementen i cercar coherència entre les respostes que s'ofereixen a l'alumnat amb necessitats especials.

### ***Mesures centrades en l'alumnat.***

L'acollida de l'alumnat és un element fonamental per establir les bases d'un entorn segur. L'acollida té per objectiu generar sensacions de benestar, i generar vincles amb les persones i els espais. En el cas de l'alumnat amb necessitats especials aquest primer contacte es va realitzar el mes de juny del curs anterior, però aquesta acollida es realitza amb tot el grup en el qual s'ubicaran durant l'any.

Les activitats d'acollida han de ser accessibles per a tot l'alumnat que s'incorpora i en el cas de l'alumnat amb necessitats educatives especials ha de comptar amb les ajudes necessàries per participar de forma adequada. Aquests ajuts es poden traduir en acompanyament personalitzat durant les activitats d'acollida per part de professionals del departament d'orientació o alumnat de cursos superiors.

L'acollida és un espai molt interessant per observar la forma de socialitzar per part de l'alumnat amb necessitats especials, així com la relació i formes de relació de la resta de l'alumnat envers aquests i aquests estudiants.

L'objectiu de l'acollida no és conèixer el nivell de competència curricular de cada estudiant ni per suposat donar-li molta informació sobre com funciona el centre, sinó que s'ha de centrar en aspectes més socials i emocionals

### ***Mesures centrades en les famílies.***

#### ***Entrevistes individuals.***

Les famílies de tot l'alumnat que s'incorpora al centre per primera vegada necessita ser rebuda en un temps raonable i han de tenir prioritat les famílies de l'alumnat amb necessitats educatives especials. El sentit d'una entrevista inicial no és altre que reprendre el primer contacte que es va fer al final del curs anterior i poder parlar més en profunditat dels seus fills o filles, per conèixer les seves fortaleses i debilitats així com les oportunitats i amenaces del seu entorn.

En les entrevistes individuals és convenient que hi siguin presents tant el tutor o tutora del grup com les persones del departament d'orientació amb qui ha de ser més freqüent el treball diari, preferentment de l'especialitat de pedagogia terapèutica.

### **Fase d'assentament.**

La tercera fase del procés de transició correspon amb el període d'adaptació, s'inicia quan acaba l'acollida que es realitza en la fase de canvi i culmina amb l'adaptació de cada estudiant al nou context físic, social i d'aprenentatge a l'institut de secundària. Aquesta fase és variable per a cada persona i ho és de forma especialment diversa per a l'alumnat amb necessitats especials.

### ***Mesures centrades en l'alumnat.***

#### *Creació de vincles a l'aula.*

Durant la fase anterior amb l'acollida s'inicia el coneixement del grup, a partir d'aquest moment la creació de vincles entre l'alumnat de l'aula i amb el professorat que hi treballa és un objectiu prioritari. El benestar emocional que pot experimentar l'alumnat en el nou centre està molt relacionat amb la qualitat dels vincles que vagi establint i amb la seguretat que vagi trobant en el nou entorn. En l'apartat de convivència desenvoluparem més aquesta idea

#### *Acompanyament en el període d'adaptació.*

La variabilitat del període d'adaptació fa que sigui necessari un acompanyament més personalitzat amb l'alumnat amb necessitats. Aquest acompanyament s'ha de realitzar de forma personalitzada amb els professionals que han de treballar amb aquest alumnat de forma més estreta, el vincle que puguin establir al principi serà determinant en l'avaluació de l'adaptació.

Durant el període d'adaptació es poden manifestar conductes desadaptades a l'aula que requereixen d'un treball fora del grup o fins i tot les dificultats que presenten cert alumnat aconsellin graduar la incorporació al centre, de manera que tinguin un horari limitat que es pugui anar ampliant en la mesura que es van aconseguint els objectes d'adaptació. La personalització de l'aprenentatge suposa ajustar aquesta fase a les necessitats de cada estudiant.

### ***Mesures centrades en el professorat.***

#### *Acompanyament en el període d'adaptació.*

El professorat de secundària, en moltes ocasions manca del coneixement i la formació necessària en atenció a la diversitat per la qual cosa en moltes ocasions necessita un acompanyament per poder oferir contextos d'aprenentatge adequats a aquest alumnat. La codocència amb personal del departament d'orientació de la qual parlarem més endavant és una forma idònia per aprendre a treballar la diversitat a l'aula.

En la mesura que el professorat és capaç de dissenyar propostes d'aprenentatge per a tot l'aula en la qual hi ha tota la diversitat estarà facilitant un context d'aprenentatge no exclouent per a l'alumnat amb necessitats especials i per tant caminant cap a l'objectiu d'adaptació al nou entorn.

### ***Mesures centrades en les famílies.***

#### *Acompanyament en el període d'adaptació.*

Durant aquest període la col·laboració amb les famílies és fonamental per garantir l'èxit del procés d'adaptació. El diàleg fluid i la possibilitat de compartir èxits i fracassos per redirigir les mesures educatives en cas necessari és un element clau en aquesta etapa.



## L'adaptació.

L'adaptació és el resultat final del procés de transició. L'alumnat amb necessitats es considera adaptat a la nova situació quan des del punt de vista social es troba segur i ha establert algun tipus de vincle amb els seus iguals i des del punt de vista de l'aprenentatge quan es troba còmode amb les rutines d'aprenentatge i treballa al ritme d'aprenentatge que necessita amb els seus iguals.

## La convivència

Totes les persones compartim la mateixa necessitat de comptar amb un entorn segur. En termes educatius, un entorn segur és aquell en què tothom pot ser acceptat i valorat, sap que el seu benestar importa i que si sorgeixen conflictes la institució posarà els mitjans adequats perquè les parts implicades puguin reparar el dany causat i es puguin restaurar les relacions.

Els centres amb una experiència de més qualitat en termes de convivència solen establir diferents nivells d'intervenció a l'hora de gestionar la convivència. Per a cadascun d'aquests nivells es dedica temps i recursos diferents que poden ser representats gràficament amb una piràmide:



Fig. 1. Nivells d'intervenció en convivència. Pla de Convivència IES Miguel Catalán

### Nivell 1. Crear comunitat.

La base de la piràmide és el sector més ampli i on es posa més energia. Crear comunitat educativa és aconseguir generar vincles entre els seus membres. En la mesura que l'alumnat de cada classe, o el professorat, les famílies o el personal no docent i més vinculats augmenten les possibilitats de comptar amb un entorn segur i amb relacions saludables i

disminueixen les de trobar-nos amb situacions d'assetjament o amb relacions de domini i submissió.

### **Nivell 2. Educar en convivència.**

La convivència no només és millorar en el clima relacional del centre, sinó que també ha de ser objecte d'aprenentatge i per tant ha de ser explicitada en termes de competències a desenvolupar i ha d'estar recollit en les programacions dels departaments.

Quan parlem d'aprendre a conviure ens referim a desenvolupar la competència clau personal, social i d'aprendre a aprendre que es pot desglossar en cinc subcompetències: autoconsciència, autogestió, consciència de l'altra persona, habilitats de relació i presa de decisions responsables.

### **Nivell 3. Intervenir en conflictes quotidians.**

Els conflictes formen part del dia a dia en un centre educatiu i tenim l'oportunitat d'aprendre i ensenyar a gestionar-los de forma positiva. Ens referim a la possibilitat que les persones implicades se sentin escoltades, que els qui han causat dany puguin prendre consciència de l'impacte de la seva conducta, assumeixin les seves responsabilitats, reparin el dany causat i canviïn la seva conducta per a futures ocasions perquè poden anticipar les conseqüències dels seus actes.

### **Nivell 4. Intervenir en conflictes greus.**

La gravetat d'un conflicte ve donada pel nombre de persones implicades i per l'impacte que té en les persones que formen part de la comunitat educativa. Estem a la part alta de la piràmide i afortunadament al llarg del curs hi ha molts menys conflictes greus que conflictes quotidians i per tant les intervencions són menys necessàries. En qualsevol cas, el plantejament és el mateix, donar protagonisme a les persones implicades, reflexionar i reparar el dany causat.

### **La convivència i l'alumnat amb necessitats.**

En el cas de l'alumnat amb necessitats educatives especials hem de tenir en compte alguns elements clau (De Vicente 2021):

#### ***Crear vincles.***

Com hem assenyalat en altres moments d'aquest article, si per a tot l'alumnat és fonamental generar vincles amb els seus iguals i amb el professorat, per a l'alumnat amb necessitats és una necessitat clau. Aquest tipus d'alumnat és especialment vulnerable en les relacions socials i mostra més dificultats per establir relacions simètriques amb els seus iguals. Qualsevol centre educatiu ha de dissenyar mesures preventives per promoure el coneixement mutu i el respecte per la diversitat que aporta cada persona. La principal meta de la convivència en un entorn escolar és que cada estudiant se senti còmode, respectat i valorat a la seva aula i al centre i per això s'han d'establir dinàmiques de cura mutu.

La manera de crear vincles potents entre l'alumnat és compartint l'espai i dedicant temps per promoure la trobada interpersonal. Ja sigui a través del treball acadèmic diari: compartint espais, treballant de forma cooperativa o bé de forma directa mitjançant la realització de dinàmiques de coneixement i trobada. El cercle de diàleg pot ser una bona pràctica per promoure la trobada, parlar, escoltar i crear vincles en un grup.

La creació de vincles és sens dubte la millor manera de disminuir el risc que l'alumnat amb necessitats especials té de patir situacions d'assetjament per part dels seus iguals.

### ***Establir xarxes de cures.***

Els centres que tenen cura de la convivència i aposten per posar més energia en les seves mesures preventives estableixen sistemes d'ajuda entre iguals. Es tracta de promoure un clima de cura mutu perquè tothom se senti còmode al centre i estigui en les millors condicions per aprendre.

Els equips d'alumnat ajudant o cercles de convivència estan formats per estudiants de cada aula, aprenen a interpretar les claus de les relacions socials saludables i per tant a identificar quan es produeixen situacions d'asimetria i de risc d'assetjament entre iguals. Conformen una xarxa de suport i cura mutu que dona, acompanya i intervé per evitar que tot l'alumnat, però de forma especial l'alumnat amb necessitats especials pateixi situacions d'exclusió i assetjament.

Aquest tipus d'estructures de participació solen constituir-se a l'inici de curs i encara que confereixen un gran protagonisme a l'alumnat en el seu treball diari sempre són acompanyades i sostingudes per adults. En alguns centres, l'alumnat ajudant forma part de la mateixa aula i nivell i en d'altres funciona a tall de mentoria en la qual estudiants de cursos superiors estableixen relacions de cura i acompanyament a estudiants més petits. Independentment de la forma que es triï, comptar amb una xarxa de cures formada per l'alumnat és una garantia de qualitat en la convivència. Possiblement o s'eviten totes les situacions d'assetjament però es poden detectar amb la immediatesa necessària per intervenir i evitar que es converteixin en situacions doloroses per a qualsevol estudiant.

### ***Desenvolupar competències socioemocionals.***

La competència personal, social i d'aprendre a aprendre és una de les vuit competències clau que estableix com a referent la LOMLOE. En el seu plantejament, totes les accions i plans que es desenvolupen en un centre han de promoure l'aprenentatge en totes les competències clau. D'aquesta manera hem de tenir en compte el desenvolupament d'aquesta competència per a tot l'alumnat en les diferents situacions d'aprenentatge que es plantegen en el dia a dia en cada matèria.

Quan parlem de competències socioemocionals ens referim als següents aspectes:

- *Promoure l'autoconsciència de l'alumnat.* Acompanyar-los en la millora de la seva consciència emocional, en el descobriment dels seus valors, necessitats, emocions, pensaments, biaixos, interessos, en l'afirmació de la seva identitat amb consciència de les seves fortaleces i de les seves àrees de millora.

- *Promoure l'autogestió.* Acompanyar l'alumnat en la gestió de les seves emocions, en la regulació de la seva conducta, en el desenvolupament d'un hàbit de treball, la constància i fins i tot la resistència a la frustració i en la capacitat per afrontar reptes, ajudar-los a fixar-se metes personals i acadèmiques i a desenvolupar estratègies d'aprenentatge que incrementin la capacitat de treball autònom i autogestionat és desenvolupar aquesta competència.
- *Desenvolupar la consciència social.* L'espai grupal de la tutoria permet construir la consciència social, afavorint la trobada, l'empatia, respectant i valorant les diferents perspectives, la diversitat que aporta cada membre de l'aula.
- *Promoure habilitats de relació.* Aprendre a fer amics, mantenir les relacions d'amistat, establir relacions saludables amb iguals i adults, aprendre a comunicar-se eficaçment, a teixir xarxes de cura mutu, a demanar ajuda, a resoldre conflictes quan sorgeixin, a treballar en equip i a liderar-los de forma democràtica.
- *Ensenyar a prendre decisions responsables.* Aprendre a decidir amb autoconsciència emocional (conscients de les nostres emocions, necessitats i biaixos), amb consciència social (tenint en compte les emocions i necessitats dels altres, l'ètica, la cura del medi ambient...) i amb capacitat per analitzar la informació, fets i dades veraces afavoreix l'autonomia i la responsabilitat personal.

Aquestes competències personals i socials s'han de desenvolupar a través de les diferents situacions d'aprenentatge que es proposen en les matèries, de la gestió de situacions socials i personals quotidianes i també poden ser abordades a través de la instrucció directa. En el cas de l'alumnat amb necessitats especials qualsevol situació relacionada amb el seu benestar és una oportunitat valuosa per a treballar de forma grupal o individual sobre el desenvolupament d'aquesta competència.

## Els processos d'aprenentatge

Un centre educatiu que camina cap a la inclusió ha de reflexionar sobre com donar una bona resposta educativa a tot el seu alumnat. Un element clau en l'acompanyament a l'alumnat amb necessitats educatives especials és dissenyar oportunitats valuoses perquè el seu aprenentatge sigui de qualitat.

A continuació destacarem quatre aspectes clau que considerem que hauria d'incloure qualsevol proposta d'atenció educativa a l'alumnat amb necessitats educatives especials.

### **Aprenentatge competencial i vinculat amb l' entorn.**

L'aprenentatge competencial és el paradigma que proposa la nostra llei d'educació; des d'aquest enfocament es promou un aprenentatge que té com a referent els reptes als quals s'enfronta la nostra societat. D'aquesta manera l'aprenentatge es vincula amb la vida i busca que cada estudiant sigui capaç d'aplicar el coneixement que adquireix a l'escola les múltiples situacions que se li plantegen en la seva vida quotidiana. Aprendre competencialment és

canviar la manera que tenim d'enfrontar-nos a les situacions per afrontar-les de forma més eficaç.

L'aprenentatge competencial situa l'alumnat en el centre del procés d'aprenentatge i per tant li confereix un paper actiu per poder abordar les diferents situacions d'aprenentatge a les quals ha de donar resposta. Es tracta d'un aprenentatge que ofereix profunditat ja que requereix no només aprendre certs continguts o sabers sinó tenir la capacitat per a aplicar-los per a resoldre situacions diferents i que afavoreix la inclusió de tot l'alumnat donat que proposa un aprenentatge amb sentit i amb una mirada global i integrada.

En el cas de l'alumnat amb necessitats especials l'aprenentatge basat en l'experiència, en el desenvolupament de reptes o de projectes vinculats als seus interessos i necessitats és una manera idònia de promoure un aprenentatge de qualitat.

### **Propostes educatives personalitzades.**

La possibilitat d'oferir dissenys curriculars flexibles que donin resposta a tot l'alumnat d'una aula és un element clau en l'aprenentatge de l'alumnat amb necessitats especials. La mateixa llei d'educació contempla el Disseny Universal d'aprenentatge per proporcionar múltiples formes de compromís i motivació, formes de representació i d'acció i expressió amb la idea de superar les barreres de l'aprenentatge; d'aquesta manera es trasllada el focus de l'alumne a la situació d'aprenentatge. Es tracta per tant d'oferir formats diferents d'activitats que captin els interessos i motivacions de tot l'alumnat del grup, que contemplin nivells de desafiament, que ofereixin diferents formes de presentar la informació i que siguin flexibles quant a la forma de construir i presentar l'aprenentatge realitzat.

La millor opció per treballar amb l'alumnat amb necessitats educatives especials és sempre fer-los participants de la proposta general de la classe i personalitzar la proposta comuna ampliant les formes d'oferir la informació i permetent-los decidir tant el nivell al qual volen reptar-se com la forma de mostrar el seu coneixement. Dins d'aquesta personalització hi ha qualsevol tipus de mesura de les que es denominen adaptacions no significatives.

### **Treball col·laboratiu entre el professorat.**

A secundària el professorat acostuma a no tenir la formació necessària per atendre la diversitat de l'aula. El treball conjunt a tall de codocència és una de les oportunitats més valuoses per aprendre a gestionar una aula diversa i reduir les barreres per a l'aprenent. (Huguet, 2006). Tanmateix, el treball conjunt a l'aula de referència també ens permet superar la separació que moltes vegades es produeix als instituts entre professionals i l'alumnat amb el qual treballen, és a dir, professors de matèria a l'aula i en paral·lel el professorat de pedagogia terapèutica a l'aula de referència. A secundària hi ha molta menys tradició de codocència que a primària i queda molt camí per recórrer en la formulació de propostes d'aprenentatge col·laboratiu a les aules de referència entre docents i per a tot l'alumnat.

Pensar en codocència exigeix repensar l'aula perquè la proposta educativa estigui més d'acord amb un paper actiu en l'alumnat. Treballar junts a l'aula augmenta les possibilitats de supervisar, oferir un feedback valuós i ajustar l'ajuda a les necessitats de l'alumnat.

Normalment el professorat no disposa de temps per a coordinar-se però asseure's en una primera ocasió per a establir unes bases de funcionament i tenir constants i breus revisions del treball conjunt és una bona manera de treballar de la qual es beneficiarà tot l'alumnat però especialment l'alumnat amb necessitats especials que pot treballar sota una mateixa proposta educativa, en el mateix espai que els seus iguals i amb un feedback de qualitat.

### **L'avaluació inclusiva.**

Per avaluació inclusiva entenem un procés indissoluble del procés d'aprenentatge que confereix un paper protagonista a l'alumnat, que busca l'autonomia en l'aprenentatge i que promou l'autoregulació i la metacognició. Se centra en diversos elements clau, utilitzar el progrés personal com a referent d'aprenentatge, utilitzar una diversitat en els criteris d'avaluació vinculats a les competències per obtenir informació útil sobre la marxa del procés d'aprenentatge i estimular el procés d'aprenentatge futur oferint eines d'autoregulació (Elizondo, 2021).

Per dissenyar una avaluació inclusiva necessitem, per tant, comptar amb una visió àmplia i competencial de l'aprenentatge, explicitant quins objectius competencials volem que el nostre alumnat aconsegueixi, establir diferents nivells d'assoliment per al nostre alumnat, establir instruments d'autoavaluació per promoure entre l'alumnat la reflexió sobre el seu propi aprenentatge i oferir instruments de coavaluació per rebre feedback rellevant dels iguals. Tots aquests instruments tenen com a finalitat establir millores en el procés d'aprenentatge i ajudar l'alumnat a aprendre a aprendre de forma eficaç.

### **L'orientació educativa**

El procés d'acompanyament a l'alumnat amb necessitats educatives especials requereix d'un quart element que fa referència a l'orientació acadèmica i professional. Els departaments d'orientació han d'establir plans específics per a acompanyar aquest alumnat i les seves famílies en la presa de decisions sobre el seu itinerari formatiu.

La reflexió sobre la promoció o titulació d'estudiant en l'educació secundària obligatòria ha d'estar motivada des d'una reflexió de l'equip docent i la família que tinguin en compte les necessitats de cada estudiant i les possibilitats que li pot oferir el centre educatiu. On volem que estigui aquest estudiant el pròxim curs si tenim en compte el seu desenvolupament i evolució competencial i les necessitats que ens planteja és una pregunta que pot ajudar-nos a prendre decisions sobre el millor camí possible. Personalitzar els processos de presa de decisions sobre la promoció és una altra manera de fer inclusiva l'orientació educativa.

Pel que fa a les opcions quan acaba l'ESO, el diàleg amb les famílies continua sent indispensable, les famílies han de sentir-se segures perquè els seus fills o filles continuïn estudis post-obligatoris adscrits al mateix o en d'altres centres educatius i aquesta seguretat s'adquireix amb diàleg i amb un coneixement més profund de les opcions que proposen. Des dels departaments d'orientació es pot tenir cura d'aquest procés amb reunions o inclús



facilitant visites als possibles centres de destinació. Malauradament no hi ha prou centres amb la sensibilitat per oferir ensenyaments professionals que s'ajustin a les necessitats d'aquest alumnat i tenim el repte de traslladar aquesta visió de l'ensenyament inclusiu al desenvolupament de competències professionals que s'ofereixen en la formació professional.

Finalment, quan es contempla la possibilitat de facilitar l'accés de l'alumnat amb necessitats educatives especials al món del treball o cap a una formació adaptada per a presentar-se a un procés selectiu o per a preparar-se per a un treball en la formació no reglada és molt recomanable començar a teixir una xarxa d'associacions, empreses o entitats amb capacitat per a realitzar un treball professional i adaptat a les necessitats formatives que presenta l'alumnat. Quan aquest treball es realitza de forma local i el centre educatiu té la sort de formar part d'alguna xarxa de col·laboració al voltant d'aquest tipus d'alumnat les possibilitats de donar una resposta d'orientació adequada es multipliquen.

L'avaluació d'aquest procés d'orientació ha de comptar amb l'opinió de les famílies i de l'alumnat acnee, així com la dels professionals que han realitzat aquesta feina.

## Conclusió

En aquest article hem reflexionat sobre quatre elements clau del treball amb alumnat amb necessitats educatives especials al llarg de la seva escolarització a secundària. Totes les actuacions que hem assenyalat tenen per finalitat donar una resposta eficaç des de l'escola ordinària a les necessitats educatives que presenten. L'escola pot canviar i ha de canviar si volem que sigui un instrument universal d'aprenentatge per a tot l'alumnat. La presència d'alumnat amb necessitats especials ens obliga a donar respostes cada vegada més inclusives, però descobrim que aquestes respostes són útils no només per a aquest tipus d'alumnat sinó per a tothom i això és un gran avenç.

En l'esperit i en la lletra d'aquest article hi és molt present la idea de participació. Qualsevol pas que donem en l'educació de l'alumnat amb necessitats especials han de ser passos presos junts a ells i elles, les seves famílies i els seus docents. No treballem **per** a l'alumnat amb nee, treballem **amb** l'alumnat amb nee.

## Referències bibliogràfiques

- Álvarez Teruel, J. y Pareja Salinas J.M. (2011) *¿Es posible una transición pacífica? La transición educativa es una cuestión colectiva*. Universidad de Alicante
- De Vicente Abad, J. (2021) *Convivencia restaurativa*. Madrid: SM
- Elizondo Carmona, C. (2021) Educación inclusiva en *Inclusión acciones en primera persona*. Barcelona: Graó.
- Huguet Comelles, T. (2006) *Aprender juntos en el aula*. Barcelona: Graó



Villaescusa Alejo, M.I. (2021) Convivencia en la escuela inclusiva. *Inclusión: acciones en primera persona*. Barcelona: Graó.

**Correspondència amb l'autor:** *Juan de Vicente Abad*. E-mail: [juandevicenteabad@gmail.com](mailto:juandevicenteabad@gmail.com)